

 Artikkelit

Sanomalehdet uskonnollisen muutoksen edelläkävijöinä

Uskonto pohjoismaisessa lehdistössä 1988–2008

Artikkelissa tarkastellaan uskonnon näkyvyyttä ja sen muutosta pohjoismaisissa sanomalehdissä 1988, 1998 ja 2008. Analyysi pohjautuu 14 eri pohjoismaisessa sanomalehdessä julkaistuihin, noin 5000 sanomalehti-artikkeliin, joita on tarkasteltu kvantitatiivisen sisällönerittelyn keinoin. Artikkelit linkittyvät pohjoismaiseen tutkimushankkeeseen ”*The role of religion in the public sphere*” (Norel). Tulokset osoittavat viiden Pohjoismaan välillä niin huomattavia eroja kuin yhtäläisyyksiä. Luterilaisia kirkkoja koskevat artikkelit ovat vähentyneet lähes kaikissa maissa, erityisen voimakkaasti Ruotsissa. Tutkimuksen perusteella Islanti ja Suomi ovat kuitenkin traditionalisempia, ja luterilaisen kirkon näkyvyys lehdistössä on niissä suurempi kuin muissa Pohjoismaissa. Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa lehden kuva uskonnosta on kirjavampi, ja erityisesti Tanskassa ja Ruotsissa luterilainen kirkko saa vain vähän palstatilaa lehdissä. Kokonaisuudessaan tutkimuksen tulokset antavat tukea uskonnollisen monimuotoisuuden vahvistuneelle asemalle ja näkyvyydelle sekä perinteisen uskonnollisuuden ja luterilaisen kirkon aseman heikentymiselle. Sanomalehdissä tämä muutos näkyy vielä korostetummin kuin esimerkiksi uskonnollisten yhteisöjen jäsentilastoissa.

AVAINSANAT: uskonto, sanomalehdet, maallistuminen, luterilainen kirkko, media, mediatisaatio

Tässä artikkelissa tarkastellaan uskonnon näkyvyyttä pohjoismaisissa sanomalehdissä vuosina 1988, 1998 ja 2008; uskonnon roolin muuttumista sekä viiden Pohjoismaan uskonnollisuuden välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä laajan lehdistöaineiston valossa. Missä määrin ja millaisena uskonto on läsnä sanomalehdissä? Miten näkyvyys on muuttunut? Mitä muutokset kertovat uskonnollisuuden muutoksesta? Mediaan liittyvä tutkimus on avainasemassa yritettäessä ymmärtää uskonnollisuuden muutosta ja uskonnon roolia tämän päivän yhteiskunnassa. Uskonnollisuuden kentällä tapahtuvat muutokset linkittyvät tiiviisti siihen, mitä tapahtuu median kentällä. Hooverin (2009) mukaan uskonto on tänä päivänä vahvasti maailmiö ja ”mediatisaation” ymmärtäminen on välttämätöntä uskonnon nykytilan ymmärtämi-

selle (ks. Hjarvard & Lövheim 2012). Uskonnon ja median rooli on monella tapaa kompleksinen eikä media suoraan peilaa sitä, mitä tapahtuu uskonnon kentällä vaan media ja uskonto toimivat monimutkaisella tavalla yhdessä ja media myös muokkaa uskontoa. Mediasta on tullut yhä tärkeämpi uskonnolle ja uskonnollisuudelle sekä sille, mitä ihmiset tietävät uskonnosta ja miten he kokevat sen. Erityisesti 2000-luvulla uskonnon ja median suhteeseen liittyvä tutkimus onkin ollut Pohjoismaissa poikkeuksellisen aktiivista (ks. esim. Hjarvard & Lövheim 2012). Nämä tutkimukset ovat useimmiten antaneet viitteitä uskonnon kasvaneesta roolista julkisuudessa (ks. esim. Hjarvard 2012), mutta laajaa vertailevaa tutkimusta, jossa uskonnon näkyvyyttä tutkittaisiin kaikkien viiden Pohjoismaan mediassa samoilla vertailukelpoisilla mittareilla, ei ole aiemmin toteutettu.

Kansainvälisessä vertailussa Pohjoismaat ovat uskonnollisesti poikkeuksellisen maallistuneita. Pohjoismaissa kyllä kuulutaan edelleen aktiivisesti kansankirkkoihin: luterilaiseen kirkkoon kuuluvia oli vuonna 2011 Suomessa 77 prosenttia, Ruotsissa 69 prosenttia, Norjassa 79 prosenttia, Tanskassa 80 prosenttia ja Islannissa 77 prosenttia, mutta mikäli uskonnollisuutta mitataan uskonnollisen osallistumisen perusteella, pohjoismaalaiset ovat uskonnollisesti maailman passiivisimpia. Esimerkiksi ISSP 2008 -tutkimuksen mukaan lähes puolet suomalaisista (45 %), yli puolet tanskalaisista (51 %) ja kaksi kolmasosaa norjalaisista (66 %) ja ruotsalaisista (64 %) osallistuu uskonnollisiin tilaisuuksiin harvemmin kuin kerran vuodessa (Ketola ym. 2011). Erityisesti Ruotsi ja Tanska ovat tilastojen perusteella maallistuneimpia maita koko maailmassa. Norja on jonkin verran vähemmän maallistunut, ja Suomessa ja Islannissa uskonnollisuus on jonkin verran aktiivisempaa kuin muissa Pohjoismaissa, mutta silti vähäisempää kuin keskimäärin maailmalla (ks. esim. Ketola ym. 2011; Kääriäinen ym. 2005; Bertelsmann Stiftung 2009).

Uskonnolliseen toimintaan aktiivisesti osallistuvien määrän vähenemisen myötä yhä harvemmalla on henkilökohtaisia kontakteja edes siihen yhteisöön, johon he mahdollisesti kuuluvat. Sen sijaan mediasta on tullut yhä keskeisempi tiedon välittäjä myös oman uskonnollisen yhteisön osalta. Niin ikään yhä pienempi osa pohjoismaalaisista saa selkeää uskonnollista kasvatusta kotoaan (ks. Niemelä 2011), jolloin median välittämä tieto on yhä useammalle ensisijainen ja jopa ainoa tiedonvälittäjä uskuntoon liittyvissä asioissa.

Luterilaiseen kirkkoon kuuluvien osuus on laskenut kaikissa viidessä Pohjoismaassa tasaisesti viime vuosikymmenet. Vielä 1980-luvulla kaikissa näissä maissa noin 90 prosenttia kuului luterilaiseen kirkkoon. Samanaikaisesti uskonnollinen monimuotoisuus on lisääntynyt. Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa suurin vähemmistöryhmä on islaminuskoiset. Suurimmillaan osuus on Ruotsissa, jossa islaminuskoisten osuus on noin viisi prosenttia. Tanskassa osuus on puolestaan noin neljä prosenttia. Norjassa rekisteröityihin islamyhteisöihin kuuluvia noin kaksi prosenttia väestöstä. Suomessa ja Islannissa uskonnollinen monimuotoisuus on vähäisempää. Näissä maissa suurimmat vähemmistöryhmät ovat muihin kristillisiin yhteisöihin kuuluvia (kuin luterilaiseen kirkkoon) ja islaminuskoisten osuus on alle prosentin. Kuitenkin uskonnollisen monimuotoistumisen myötä tarve median välittämälle uskonnolliselle tiedolle on

lisääntynyt. Myös monet kansainväliset kriisit ja tapahtumat linkittyvät tavalla tai toisella uskontoon.

Artikkeli liittyy pohjoismaiseen tutkimushankkeeseen *”The role of religion in the public sphere. A comparative study of the five Nordic countries”* (NOREL). Tutkimushankkeen tarkoituksena on kuvata uskonnon muuttunutta roolia julkisessa tilassa 1980-luvun lopulta lähtien. Tutkimushankkeessa on neljä teemaa: media, valtio, politiikka ja kansalaisyhteiskunta. Media-teeman yhteydessä tarkastellaan uskonnon roolin muuttumista sanomalehdissä, aikakauslehdissä ja elokuvissa sekä määrällisestä että laadullisesta näkökulmasta (ks. *Nordic Journal of Religion and Society* 1/2013). Tutkimus jatkaa osittain Gustafssonin tutkimusryhmän tutkimusta (Gustafsson 1985, 1987), jossa selvitettiin uskonnollisuuden muutosta Pohjoismaissa 1930–1980. Gustafssonin tutkimus keskittyi kolmeen valittuun vuoteen: 1938, 1958 ja 1978. Seuraten tätä mallia tässä tutkimushankkeessa tarkastelun kohteena ovat seuraavat kolme vuotta: 1988, 1998 ja 2008. Gustafssonin (1985, 1987) tutkimuksen tulokset uskonnon näkymisestä mediassa ja siinä tapahtuneesta muutoksesta vaihtelivat maittain, mutta kokonaisuudessaan tutkimuksen tulokset osoittivat uskonnon muuttuneen yhä enemmän yksityisasiaksi ja vähentäneen merkitystään julkisessa tilassa Pohjoismaissa. Ylipääntään ajan tutkimuksia ja koko uskonnollisuuteen liittyvää keskustelua hallitsi sekularisaatioteoria ja näkemys uskonnon roolin vähittäisestä heikentymisestä ja yhä vahvemmin yksityiselle elämänalueelle siirtymisestä. Tämän jälkeen sekularisaatioteoria on laajasti kyseenalaistettu (ks. Berger 2002; Wilson 1982; Swatos & Olson 2000). Muutosta uskonnollisuuden kentällä on kuvattu enenevästi muun muassa termeillä ”de-sekularisaatio” (Berger 2002) ja ”de-privatisaatio” (Casanova 1994).

Uudemmissa tutkimuksissa uskonnon roolin on myös väitetty muuttuneen yhä näkyvämmäksi ja ehkä myös merkityksellisemmäksi julkisessa tilassa (Casanova 1994; Habermas 2006, 2008; Taylor 2007). Keskustelu uskonnon uudesta näkyvyydestä läntisessä Euroopassa onkin noussut yhdeksi keskeiseksi teemaksi uskontosiologiassa. Toisaalta herää kysymys, missä määrin empiirinen tutkimus todella tukee tätä väitettä vai onko kyseessä vain diskurssin muutos tieteellisessä keskustelussa. Tutkimukset uskonnon muutoksesta Euroopassa ovat edelleen antaneet useimmiten vähintään osittaista tukea maallistumiskehitykselle ja sekularisaatioteesille (ks. esim. Bruce 2011; Crockett & Voas 2006; Bertelsmann Stiftung 2009; Pollack ym. 2012). Niin ikään pohjoismainen tutkimus osoittaa samaa, ja vaikka kehitys ei ole yksiselitteistä, sekularisaatioteesi vaikuttaa olevan edelleen ainakin osittain käyttökelpoinen kehitystä selittävä teesi (ks. Kääriäinen ym. 2005; Ketola ym. 2011; Botvar & Schmidt 2010). Näin ollen, mikäli uskonto todella on muuttunut aiempaa näkyvämmäksi julkisessa tilassa, se ei ainakaan ole linkittynyt institutionaalisen uskonnollisuuden vahvistumiseen. Hjarvard (2012, 22) kutsuu tätä perustavaksi paradoksiksi: ”olemme todistamassa uskonnollisiin asioihin kohdistuvan vahvan mediahuomion ja järjestäytyneeseen uskonnollisuuteen kohdistuvan yksilötason kiinnostuksen tasaisen laskun paradoksaalista yhteyttä”.

Uskonnon mediatisaatio on Hjarvardin mukaan prosessi, jossa sosiaalinen tai kulttuurinen aktiviteetti ottaa mediamuodon (Hjarvard 2008b, 13–14). Tämä prosessi

linkittyy modernin yhteiskunnan kahteen toisiinsa kytkeytyvään muutosprosessiin. Ensinnäkin media on 1900-luvulla kehittynyt yhä itsenäisemmäksi ja riippumattomaksi muista yhteiskunnan instituutioista. Toisaalta media on kasvavasti integroitunut osaksi muita instituutioita. Siten mediatisaatiota ei tule nähdä itsenäisenä prosessina vaan se linkittyy muihin sosiaalisen ja kulttuurin muutoksen prosesseihin, ja median muuttunut rooli on osa näitä muutosprosesseja (Lundby 2009; Hjarvard 2008a). Uskonnon mediatisaatioteoria puolestaan kuvaa sitä, miten nämä muutosprosessit vaikuttavat uskontoon niin instituutiona kuin sosiaalisen ja kulttuurisen aktiviteetin muotona. Koska uskonnon mediatisaatioteoria on kehitetty länsimaisen ja erityisesti pohjoismaisen yhteiskunnallisen ja uskonnollisen tilanteen pohjalta, uskonnon mediatisaatiota ei tule nähdä universaalina prosessina vaan sen voi olettaa näyttäytyvän eri tavoin erilaisissa uskonnollisissa konteksteissa ja erilaisissa mediakonteksteissa sekä linkittyvän vahvasti yhteiskunnan maallistumiseen (Hjarvard 2008b, 10).

Hjarvardin mukaan mediatisaatio pitää sisällään erityisesti seuraavat kolme muutosta uskonnon kentällä: ensinnäkin uskonnollisen osallistumisen vähentyessä mediasta on tullut ensisijainen uskonnollisten asioiden tiedonlähde yhteiskunnassa. Tämä haastaa uskonnollisten yhteisöjen auktoriteetin monella tapaa. Toisekseen, media tuottaa uskonnollista sisältöä muokaten uskonnollisia symboleja ja uskomuksia omien tarpeittensa mukaisesti. Tällä sisällöllä on taipumus olla sekoitus erilaisia uskonnollisia lähteitä, kuten institutionaalista uskontoa, kansanuskoa ja henkisyyttä. Hjarvard nimittää tällaista uskontoa ”banaaliksi uskonnoksi”. Kolmanneksi, media on ottanut itselleen tehtäviä, jotka ennen ovat kuuluneet ensisijaisesti tai pelkästään uskonnollisille yhteisöille, kuten moraalisen ja hengellisen ohjauksen ja yhteenkuuluvuuden tunteen tarjoamisen. (Hjarvard 2008b.)

Tutkimustehtävä ja sen toteuttaminen

Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena on uskonnon näkyminen pohjoismaisissa sanomalehdissä vuosina 1988, 1998 ja 2008. Analyysimenetelmänä on kvantitatiivinen sisällönerittely, jonka avulla tavoitteena on analysoida viidessä Pohjoismaassa tapahtuneita muutoksia sekä maiden keskinäisiä eroja ja yhtäläisyyksiä 1980-luvun lopulta 2000-luvun lopulle. Artikkelissa pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

Missä määrin uskonto näkyy pohjoismaisissa sanomalehdissä vuosina 1988, 1998 ja 2008? Mitkä uskonnolliset yhteisöt näkyvät lehdistössä? Miten uskonnolliset juhlat vaikuttavat sanomalehtikirjoitteluun?

Miten tilanne on muuttunut vuodesta 1988 vuoteen 2008? Miten eri yhteisöjen näkyvyys on muuttunut vuodesta 1988 vuoteen 2008? Miten uskontoon liittyvän kirjoittelun määrä on muuttunut uskonnollisten juhlien yhteydessä?

Tutkimustulosten valossa tarkastellaan uskonnollisuuden muutoksen luonnetta sekä pohditaan, missä määrin tulokset antavat tukea uskonnon uutta näkyvyyttä painottaville teorioille; missä määrin ne antavan tukea uskonnollisuuden heikkenemiselle ja maallistumiskehitykselle sekä missä määrin muutokset ilmentävät uskonnon mediatisaatiota. Tutkimustulosten valossa pohditaan myös, onko lehdistön välittämä kuva linjassa yleisen uskonnollisuuden muutoksen kanssa.

Tutkimuksen lähtöoletus oli, että luterilaiseen kirkkoon kuulumisen vähentyessä ja uskonnollisen monimuotoisuuden lisääntyessä lehdissä annetaan yhä enemmän palstatilaa muille uskonnollisille yhteisöille kuin luterilaiselle kirkolle. Niin ikään oletettiin, että kristillisten juhlien (joulu ja pääsiäinen) vaikutus sanomalehtikirjoitteluun on vähentynyt kirkkoon kuulumisen vähentyessä ja uskonnollisen monimuotoisuuden lisääntyessä. Lisäksi otaksuttiin, että Pohjoismaiden välillä on jonkin verran eroja johtuen maiden jossain määrin erilaisesta uskonnollisesta tilanteesta.

Tutkimuksen aineistona ovat uskontoon liittyvät kirjoitukset 14 pohjoismaisessa sanomalehdessä tiettyinä ajanjaksoina vuosina 1988, 1998 ja 2008. Tavoitteena oli analysoida jokaisesta maasta neljä sanomalehteä, joista yksi on johtava päivälehti, yksi iltapäivälehti ja yksi alueellinen sanomalehti ja lisäksi jokin muu lehti. Tämä onnistui Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Islannissa vain yksi sanomalehti, *Morgonbladid*, ilmestyi kaikkina kolmena tutkimusvuonna johtuen mittavista mediakentän muutoksista. Tämän vuoksi Islannista on analysoitu vain kyseinen lehti. Tanskassa puolestaan resurssipulan vuoksi oli mahdollista analysoida vain johtava päivälehti.

Kaikissa maissa analysoitiin johtava päivälehti (ks. Taulukko 1). Nämä olivat *Dagens Nyheter* (Ruotsi), *Aftenposten* (Norja), *Helsingin Sanomat* (Suomi), *Politiken* (Tanska) ja *Morgonbladid* (Islanti). Iltapäivälehdet olivat *Aftonbladet* (Ruotsi), *Verdens Gang*, *VG* (Norja) ja *Iltalehti* (Suomi). Alueelliset sanomalehdet olivat *Göteborgs-Posten* (Länsi-Ruotsin suurin sanomalehti), *Ilkka* (alueellinen sanomalehti Etelä-Pohjanmaalla) ja *Stavanger Aftenblad* (johtava alueellinen sanomalehti Lounais-Norjassa). Neljäs analysoitava lehti oli Ruotsissa *Svenska Dagbladet*, joka on maan toiseksi suurin päivälehti; Norjassa sosiaalidemokraattinen *Dagsavisen* (entinen *Arbeiderbladet*) ja Suomessa ruotsinkielisen vähemmistön johtava päivälehti *Hufvudstadsbladet*.

Taulukko 1. Analysoidut sanomalehdet ja levikki vuonna 2008.

	Ruotsi	Norja	Suomi	Tanska	Islanti
Johtava päivälehti	Dagens Nyheter (298 200)	Aftenposten (247 556)	Helsingin Sanomat (412 421)	Politiken (110000)	Morgonbladid
Iltapäivälehti	Aftonbladet (320 300)	VG (284 414)	Iltalehti (122 548)		
Alueellinen sanomalehti	Göteborgs-Posten (228 200)	Stavanger Aftenblad (66 343)	Ilkka (54 668)		
Muu	Svenska Dagbladet (192 800)	Dagsavisen (29 041)	Hufvudstadsbladet (51 162)		

Sanomalehdistä pyrittiin analysoimaan erilaisia aikajaksoja kunkin tutkittavan vuoden (1988, 1998 ja 2008) aikana. Seuraavat jaksot, jotka sisältävät niin uskontojen juhliin liittyviä aikoja kuin normaaleja viikkoja, analysoitiin:

- Kaksi viikkoa ennen pääsiäistä (19.3–2.4.1988; 28.3–11.4.1998, 8.–22.3.2008)
- Kaksi viikkoa ennen ramadanin päättymistä (2.–15.5.1988; 16.–29.1.1998; 16.–29.9.2008)
- Kaksi normaalia viikkoa (viikot 41 ja 42)
- Kaksi viikkoa ennen joulua (11.–24.12)

Ajankohtien valinnalla seurasimme osittain Gustafssonin (1985) tutkimusta, jossa tarkasteltiin sanomalehtikirjoittelua ennen joulua ja pääsiäistä. Näiden jaksosten lisäksi lisäsimme tutkimukseen kaksi normaalia viikkoa sekä islamin ramadanin loppumista edeltävät kaksi viikkoa. Näin ollen tarkastelimme sanomalehtiä kussakin maassa vuosittain kahdeksan viikon ajalta. Tämä tarkoitti kokonaisuudessaan 24 viikkoa kolmen vuoden aikana ja yhteensä yli 2300 yksittäistä sanomalehden numeroa. Sanomalehdistä etsittiin uskontoon liittyvät kirjoitukset mahdollisuuksien mukaan joko manuaalisesti alkuperäisistä lehdistä tai mikrofilmiltä tai sähköisesti tallennetuista lehdistä laajan avainsanalistan avulla. Listaan kuului erilaisia uskontoihin liittyviä sanoja kuten kirkko, islam, temppeli, Jeesus, koraani, new age, ramadan jne. Pelkkä yksittäisen sanan (kuten uskonnolliseen juhlaan liittyvän sanan) mukanaolo ei riittänyt vaan artikkelissa piti olla selkeää uskontoon liittyvää sisältöä. Sisällytimme tarkasteluun pääkirjoitukset, kolumnit, lukijoiden mielipidekirjoitukset, uutisartikkelit ja erilaiset katsausartikkelit. Sen sijaan mainokset, tapahtumailmoitukset, kuolinilmoitukset ja muistokirjoitukset jätimme tarkastelun ulkopuolelle.

Aineistohakuun käytettiin Suomessa ja Islannissa yksinomaan manuaalista hakua alkuperäisistä sanomalehdistä; Norjassa, Tanskassa ja Ruotsissa taas osin manuaalista hakua mikrofilmeiltä ja osin elektronista hakua. Erilaisilla aineistohakutekniikoilla on saattanut joissain tapauksissa olla pieni vaikutus aineiston koostumukseen esimerkiksi sen kautta, että manuaalisella haulla ei mahdollisesti ole löytynyt kaikki sellainen, mikä olisi löytynyt elektronisella haulla. Erot eivät kuitenkaan todennäköisesti ole kovin suuria, koska jokaisessa maassa eri vuosien ja lehtien välinen vaihtelu artikkelien määrässä oli vähäistä ja noudatti samaa linjaa.

Artikkelien tiedot koodattiin SPSS-tilasto-ohjelmaan. Artikkeleista koodattiin seuraavat tiedot: maa, päiväys, artikkelin koko, artikkelin lajityyppi (pääkirjoitus, uutisartikkeli, katsausartikkeli, mielipidekirjoitus, uskonnollinen kolumni), oliko uskonto artikkelin pääasia vai sivuasias ja mitä uskonnollista yhteisöä kirjoitus koski. Suomen ja Islannin osalta aineistosta koodattiin myös tiedot siitä, käsiteltiinkö artikkelissa uskontoa myönteisesti/voimavarana, kriittisesti/uhkana vai neutraalisti sekä liittyikö artikkeli kotimaiseen vai kansainväliseen asiaan vai oliko se niiden sekoitus.

Aineiston koodauksesta huolehtivat eri ihmiset eri maissa.¹ Tämä on saattanut vaikuttaa joissain tilanteissa eroihin koodauksessa, vaikka koodaajilla oli käytössä tarkka ohjeistus siitä, miten eri asiat tulisi koodata. Käytännössä eri koodaajien vaikutus kui-

tenkin näyttää näkyvän jonkin verran erilaisina tulkintoina eri maiden välillä siitä, milloin artikkeli on kooltaan pieni, keskikokoinen vai yksi pääartikkeleista. Tämä luokitus ei kuitenkaan kuulu tämän artikkelin sisältöön.

Neljätoista tutkittua sanomalehteä sisälsivät tutkimusajankohtana kaikkiaan 4 919 artikkelia, joissa aiheena oli uskonto ja jotka koodattiin tutkimusta varten. Suomessa artikkelien kokonaismäärä oli 1 603 (neljä sanomalehteä), Norjassa 1 740 (neljä sanomalehteä), Ruotsissa 736 (neljä sanomalehteä), Tanskassa 353 (yksi sanomalehti) ja Islannissa 487 (yksi sanomalehti). Näin ollen tutkittua lehteä kohden koodattujen artikkelien määrä oli keskimäärin melko yhtenevä Ruotsia lukuun ottamatta (Suomessa 401, Norjassa 435, Islannissa 487, Tanskassa 353 ja Ruotsissa 184).

Uskonto pohjoismaisissa sanomalehdissä

Tutkimuksen tulokset osoittavat samanlaisen perustrendin kaikissa maissa: artikkeleja, joissa aiheena oli uskonto, oli eniten vuonna 1998 ja vähemmän vuosina 1988 ja 2008. Tutkituissa sanomalehdissä oli tutkimusajankohtana vuonna 1998 kaikkiaan 1 917 uskontoaiheista artikkelia, kun taas vuonna 1988 niitä oli yhteensä 1 512 ja vuonna 2008 yhteensä 1 490. Tämä tarkoittaa, että selkeää lineaarista kasvua tai vähenemistä aineiston pohjalta ei voida havaita. Yksittäisten vuosien artikkelien määrien perusteella ei sinänsä tule tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä uskonnon aseman muutoksesta: aikaisemmat tutkimukset osoittavat yksittäisten vuosien uskontoon liittyvän kirjoittelun määrässä olevan suuriakin vuosittaisia muutoksia (ks. esim. Taira 2012a; 2012b).² On kuitenkin merkille pantavaa, että trendi oli sama paitsi kaikissa maissa myös kaikissa yksittäisissä sanomalehdissä. Kunakin vuonna esillä olleiden aiheiden tarkastelu ei kuitenkaan osoittanut mitään erityistä tai yksittäistä syytä muutoksille.

Taulukko 2. Uskontoteemaisten analysoitujen artikkelien määrä viidessä Pohjoismaassa vuosina 1988, 1998 ja 2008.

	1988	1998	2008	Yhteensä
Suomi	518	595	490	1,603
Norja	483	643	614	1,740
Ruotsi	247	311	178	736
Tanska*	105	152	96	353
Islanti*	159	216	112	487
Yhteensä	1,512	1,917	1,490	4,919

Tanskassa ja Islannissa analyysissa mukana yksi sanomalehti, muissa maissa neljä.

Entä milloin uskonto on läsnä sanomalehdissä? Tutkimuksessa tarkasteltiin uskontoon liittyvää kirjoittelua neljänä erilaisena ajanjaksona kunakin tutkimusvuonna: joulua, pääsiäistä ja ramadanin loppumista edeltävien kahden viikon aikana sekä sellaisina viikkoina, joihin ei liity mitään erityistä uskonnollista juhlaa. Kokonaisuudessaan tutkituista ajanjaksoista uskonto oli pohjoismaisissa sanomalehdissä selvästi eniten

läsnä joulua ja pääsiäistä edeltävien viikkojen aikana. Joulua ja pääsiäistä edeltävien viikkojen aikana tutkituissa lehdissä oli 1 400 uskontoteemaista artikkelia, kun tavallisten viikkojen ja ramadania edeltävien viikkojen aikana niitä oli reilu 1 000.

Eri maiden väliset erot ovat kuitenkin kiinnostavia. Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa pääsiäistä edeltävät viikot sisälsivät eniten uskontoon liittyvää kirjoittelua, Islannissa puolestaan joulua edeltävät viikot. Islannissa pääsiäistä edeltävänä aikana oli toiseksi eniten uskontoon liittyvää kirjoittelua – Norjassa ja Suomessa joulua edeltävänä aikana. Sen sijaan Ruotsissa joulua edeltävien viikkojen aikana oli vähemmän uskontoon liittyvää kirjoittelua kuin minään muuna tutkittuna ajanjaksona. Ylipäätään Ruotsissa uskonnolliset juhla-ajat eivät näyttäneet juurikaan vaikuttavan uskontoon liittyvän kirjoittelun määrään.

Taulukko 3. Uskontoa käsittelevien artikkelien määrä tutkituissa sanomalehdissä ennen pääsiäistä, joulua ja ramadanin päättymistä sekä tavallisten viikkojen aikana vuosina 1988, 1998 ja 2008.

	Ennen pääsiäistä	Ennen ramadanin päättymistä	Tavalliset viikot (viikot 41–42)	Ennen joulua	Yhteensä
Suomi	483	341	342	437	1,603
Norja	521	390	346	483	1,740
Ruotsi	209	169	196	162	736
Tanska	97	103	70	83	353
Islanti	122	69	102	194	487
Yhteensä	1,432	1,072	1,056	1,359	4,919

Tanskassa ramadania edeltävä ajanjakso sisälsi eniten uskontoon liittyvää lehtikirjoittelua, pääsiäinen seuraavaksi eniten. Kokonaisuudessaan kristilliset juhlat eivät kuitenkaan Ruotsin tavoin näyttäneet vaikuttavan juurikaan kirjoittelun määrään Tanskassa. Kristilliset juhlat näyttivät vaikuttavan kirjoitteluun selkeästi enemmän Suomessa, Norjassa ja Islannissa, jotka vertailtaessa uskonnollisuutta yleensä ovat osoittautuneet maiksi, joissa perinteisen uskonnollisuuden ja kristillisyyden asema on vahvempi kuin Tanskassa ja Ruotsissa. Suomessa ja Islannissa ramadanin päättymistä edeltävä ajanjakso ei myöskään näkynyt millään tavoin kirjoittelun määrässä. Myös Norjassa ramadanin vaikutus oli hyvin vähäinen.

Entä mitkä uskonnolliset yhdyskunnat näkyvät sanomalehtien kirjoituksissa? Tarkastelu osoittaa sekä yhtäläisyyksiä että selkeitä eroja viiden Pohjoismaan välillä (ks. taulukko 4). Lukuun ottamatta Tanskaa kolmen tutkimusvuoden aikana lehdissä oli selvästi eniten luterilaista kirkkoa koskevia kirjoituksia. Islannissa luterilaista kirkkoa koskevien artikkelien osuus oli huomattavan korkea (72 %), ja Suomessa luterilaista kirkkoa koskevia artikkeleja oli toiseksi eniten (59 %). Norjassa osuus oli lähes yhtä korkea (53 %), kun taas Ruotsissa vähän alhaisempi (42 %). Tanskassa luterilaista kirkkoa koskevien artikkelien osuus oli huomattavan matala (14 %). Tanskan lukuja tarkasteltaessa on kuitenkin muistettava, että Tanskasta tutkimuksessa oli mukana vain yksi päivälehti. Vaikka muissa maissa luterilaista kirkkoa koskevien artikkelien osuus oli korkeampi, on huomionarvoista, että myös näissä maissa osuus oli alhaisempi kuin

luterilaiseen kirkkoon kuuluvien osuus kussakin maassa. Samalla artikkeleja, jotka käsittelevät muita kristillisiä yhteisöjä, on kaikissa viidessä Pohjoismaassa suunnilleen yhtä paljon (20–25 %) ja enemmän kuin näihin kuuluvien suhteellinen osuus on.

Viidestä Pohjoismaasta Tanskassa julkaistiin eniten islamia käsitteleviä artikkeleja: peräti 39 prosenttia artikkeleista käsitteli islaminuskkoa. Ruotsissa osuus oli toiseksi korkein (11 %). Alhaisin osuus oli Islannissa (vain 0,2 %). Myös Suomessa osuus oli alhainen (3 %). Tanskassa oli myös muita Pohjoismaita enemmän artikkeleita, jotka käsitelivät muita maailmanuskontoja (15 %).

Entä missä määrin eri uskonnollisten yhteisöjen näkyvyys pohjoismaisissa sanomalehdissä on muuttunut vuodesta 1988 vuoteen 2008? Tutkimusjakson aikana Pohjoismaiden uskonnollisuus on monimuotoistunut ja luterilaiseen kirkkoon kuuluvien osuus on laskenut. Missä määrin sanomalehtikirjoittelu seuraa tätä muutosta? Tulosten tarkastelussa keskityn luterilaista kirkkoa ja islamia koskevan kirjoittelun muutoksiin, sillä muiden uskonnollisten yhteisöjen osalta aineisto ei osoittanut mainittavia muutoksia.

Tulokset osoittavat sanomalehtien ilmentävän uskonnollisuuden muutosta osin korostetusti. Niin Ruotsissa, Norjassa kuin Suomessa luterilaista kirkkoa koskevia kirjoitusten määrä laski vuodesta 1988. Selkein muutos oli Ruotsissa, jossa vuonna 1988 artikkeleista 57 prosenttia käsitteli luterilaista kirkkoa, vuonna 1998 joka kolmas (34 %) ja vuonna 2008 enää 15 prosenttia. Näin ollen Ruotsissa luterilaista kirkkoa koskevien artikkelien osuus laski huomattavasti voimakkaammin kuin kirkon jäsenten osuus. Kirkon näkyvyys lehdissä oli vuonna 2008 vähäisempi kuin muiden kristillisten yhteisöjen, islamin ja muiden maailmanuskontojen.

Suomessa ja Norjassa luterilaisen kirkon näkyvyyden lasku oli selvästi maltillisempi: Suomessa luterilaista kirkkoa koskevien kirjoitusten osuus laski tutkimusajanjaksolla 56 prosentista 46 prosenttiin ja Norjassa 64 prosentista 45 prosenttiin.

Taulukko 4. Eri uskonnollisia yhteisöjä koskevien artikkelien prosentuaalinen osuus tutkituissa Pohjoismaisissa sanomalehdissä vuonna 1988, 1998 ja 2008.

Luterilaista kirkkoa koskevien artikkelien osuus prosentteina:

	1988	1998	2008	Yhteensä
Suomi	56	52	46	59
Norja	64	63	45	53
Ruotsi	57	34	15	42
Tanska	12	17	10	14
Islanti	70	69	80	72

Islamia koskevien artikkelien osuus prosentteina:

	1988	1998	2008	Yhteensä
Suomi	3	4	5	3
Norja	2	9	13	7
Ruotsi	2	8	21	11
Tanska	28	36	58	39
Islanti	0	0	1	0.2

Muita kristillisiä yhteisöjä koskevien artikkelien osuus prosentteina:

	1988	1998	2008	Yhteensä
Suomi	18	15	16	20
Norja	21	17	20	21
Ruotsi	23	41	29	20
Tanska	24	34	12	25
Islanti	26	22	13	21

Muita maailmanuskontoja koskevien artikkelien osuus prosentteina:

	1988	1998	2008	Yhteensä
Suomi	5	6	5	5
Norja	2	3	5	6
Ruotsi	11	12	16	13
Tanska	26	12	8	15
Islanti	1	5	0	2

Ei-institutionaalista uskonnollisuutta koskevien artikkelien osuus prosentteina:

	1988	1998	2008	Yhteensä
Suomi	3	7	3	4
Norja	4	4	4	5
Ruotsi	2	4	1	3
Tanska	8	1	1	3
Islanti	2	1	1	1

Uskontokriittisiä ryhmiä (ateistit, vapaa-ajattelijat, humanistiyhteisöt) koskevien artikkelien osuus prosentteina:

	1988	1998	2008	Yhteensä
Suomi	1	2	6	3
Norja	1	0	3	1
Ruotsi	4	1	4	5
Tanska	1	0	3	1
Islanti	0	1	1	0.6

Mainittujen uskontoluokkien lisäksi luokka ”epäselvä tai useita”. Tanskasta ja Islannista oli tutkimuksessa mukana vain yksi sanomalehti.

Luterilaisen kirkon näkyvyys ja sen muutos sanomalehdissä kristillisiä juhlia edeltävinä ajanjaksoina tukee edellä mainittuja havaintoja. Myös tästä näkökulmasta tarkastellen Ruotsi ja Tanska ovat maita, joissa luterilainen kirkko ja kristillisuus eivät näy sanomalehdissä kovinkaan vahvasti. Luterilaiseen kirkkoon liittyvän kirjoittelun määrä laski kristillisten juhlien yhteydessä erityisen vahvasti Ruotsissa, ja Tanskassa luterilaista kirkkoa koskeva kirjoittelu kristillisten juhlien alla oli alhainen koko tutkimusjaksolla. Myös Norjassa luterilaiseen kirkkoon liittyvä kirjoittelu vähentyi hieman

joulua edeltävänä ajanjaksona. Sen sijaan Suomessa lasku oli vain minimaalista ja Islannissa ei ollut havaittavissa laskua lainkaan.

Tanskassa luterilaista kirkkoa koskevien artikkelien osuus oli huomattavan alhainen koko tutkimusajanjakson (10–17 %). Sen sijaan Islannissa osuus oli huomattavan korkea (69–90 %) ja myös trendi muista maista poikkeava: vuonna 2008 luterilaista kirkkoa koskevien artikkelien osuus oli korkein, peräti 80 prosenttia. Tanskan ja Islannin aineiston kohdalla on kuitenkin otettava huomioon, että näistä maista oli tutkimuksessa mukana vain yksi lehti, mikä saattaa korostaa yksittäisten lehtien linjaa. Toisaalta verrattaessa Islannin ja Tanskan tuloksia muiden maiden yksittäisten lehtien tuloksiin Islannin ja Tanskan tutkitut lehdet muodostavat ääripäät myös yksittäisten lehtien joukossa.

Islamia koskevien artikkelien määrä kasvoi kokonaisuudessaan selvästi tutkimusajanjaksolla. Kasvu oli hidasta Suomessa ja Islannissa, mutta Norjassa ja erityisesti Ruotsissa ja Tanskassa kasvu oli voimakasta. Nämä ovat maita, joissa islaminuskosten määrä on tutkimusajanjakson aikana myös kasvanut eniten. Näkyvyys sanomalehdissä oli kuitenkin kasvanut näissä maissa vielä huomattavasti voimakkaammin. Vuonna 2008 Tanskassa yli puolet uskontoja koskevasta sanomalehtikirjoittelusta koski islamia, Ruotsissa yli viidennes. Samaan aikaan Suomessa osuus oli vain viisi prosenttia ja Islannissa yksi. Muita kristillisiä yhteisöjä koskevien kirjoitusten määrän muutoksissa ei ole selkeää trendiä vaan kehitys vaihtelee maittain: Suomessa ja Norjassa niitä koskevien artikkelien osuus säilyi suhteellisen tasaisena, Ruotsissa ja Tanskassa vaihteli, Islannissa vähentyi. Muita uskonnollisia yhdyskuntia, samoin kuin uskonto-kriittisiä ryhmiä, kuten ateisteja tai vapaa-ajattelijoita, koskeva kirjoittelu oli kaikissa maissa kokonaisuudessaan vähäistä eikä muutoksella ollut selkeää trendiä. Luterilaisen kirkon suurempi näkyvyys islantilaisissa ja suomalaisissa sanomalehdissä herättää kysymyksen siitä, onko luterilaisuus näissä maissa jotenkin poikkeuksellisen paljon ristiriitoja herättävä aihe. Väite ei kuitenkaan saa tukea aineistosta. Uskontoja käsiteltiin lehdissä koko tutkimusajanjakson ajan useimmiten neutraalisti niin Suomessa kuin Islannissa. Muiden maiden osalta tietoa artikkelien sävystä ei koodattu. Kokonaisuudessaan selkeästi kantaa ottavia kirjoituksia, joissa uskontoa käsiteltiin joko selkeän myönteisesti tai selkeän kriittisesti, oli kirjoituksista selkeä vähemmistö. Kaikista tutkimusajankohdan artikkeleista uskontoa käsiteltiin myönteisesti 11 prosentissa suomalaislehtien kirjoituksista ja kielteisesti vain kolmessa prosentissa. Islannissa osuudet olivat samalla tasolla. Tämä on vastoin yleistä arkikäsitystä, jonka mukaan uskontoa ja erityisesti kirkkoa käsiteltäisiin lehdissä useimmiten kielteisesti, ja niin ikään linjassa muiden tutkimusten kanssa, joissa suomalaisen median on katsottu pikemmin tukevan kuin horjuttavan kristillistä valtakulttuuria (ks. Rahkonen 2007; Kirkon tiedotuskeskus 2010a; Kirkon tiedotuskeskus 2010b). Tämän tutkimuksen tulokset kirkon näkyvyydestä muiden Pohjoismaiden lehdistössä eivät kuitenkaan vahvista käsitystä, että ilmiö olisi samansuuntainen kaikissa Pohjoismaissa. Erityisesti Tanskassa ja Ruotsissa luterilainen kirkko ei ainakaan sanomalehtinäkyvyyden määrän perusteella näyttänyt saavan erityisen vahvaa tukea medialta vaan pikemminkin päinvastoin.

Yhteenveto ja pohdinta

Artikkelissa on tarkasteltu uskonnon näkymistä pohjoismaisissa sanomalehdissä vuosina 1988, 1998 ja 2008. Tutkimusaineisto koostuu lähes 5000 uskontoa koskevasta artikkelista, jotka on julkaistu yhteensä 14 pohjoismaisessa sanomalehdessä. Tutkimuksen päätulokset voidaan tiivistää seuraaviksi huomioiksi:

- Uskonto on kokonaisuudessaan vahvasti läsnä pohjoismaisessa lehdistössä, mutta lineaarista kasvua tai vähenemistä vuosien 1988, 1998 ja 2008 välillä ei voida havaita.
- Luterilaisen kirkon näkyvyys on voimakkaasti vähentynyt tutkimusajanjaksolla Ruotsissa ja melko paljon Norjassa. Tanskassa näkyvyys oli alhainen jo tutkimusjakson alussa. Sen sijaan Islannissa ja Suomessa luterilainen kirkko saa sanomalehdissä edelleen paljon näkyvyyttä – ja näkyvyys on myös säilynyt suhteellisen vahvana (Suomi) tai vahvana (Islanti).
- Islamia koskeva kirjoittelu on lisääntynyt voimakkaasti Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa. Suomessa ja Islannissa islamiin liittyvä kirjoittelu on selvästi vähäisempää ja myös kasvanut selvästi hitaammin.
- Uskonto näkyy sanomalehdissä kokonaisuudessaan erityisesti joulun ja pääsiäisen alla, mutta eri maiden väliset erot ovat huomattavia. Tanskassa kristilliset juhla-ajat eivät näytä vaikuttaneen uskontoon liittyvän kirjoittelun määrään koko tutkimusajanjaksolla. Ruotsissa luterilaisuuteen liittyvä kirjoittelu on tutkimusajanjaksolla voimakkaasti vähentynyt kristillisten juhlien yhteydessä ja Norjassa hivenen. Sen sijaan Suomessa ja Islannissa kirjoittelu ei ole mainittavasti vähentynyt kristillisten juhlien yhteydessä ja on kokonaisuudessaan vahvempaa.
- Tutkimuksen tulokset uskonnon näkyvyydessä sanomalehdissä osoittavat viiden Pohjoismaan välillä selkeitä eroja, jotka osaltaan korostavat eri maiden välisiä eroja uskonnon asemassa ja uskonnollisuudessa. Tutkimuksen tulosten perusteella Tanska ja Ruotsi ovat maita, joissa perinteisen kristinuskon ja luterilaisen kirkon asema on selvästi heikompi kuin Suomessa ja Islannissa. Norja on näiden välimaastossa. Näin ollen tulokset ovat linjassa yleisten uskonnollisuutta tarkastelevien tutkimusten tulosten kanssa, joissa Ruotsi ja Tanska ovat usein osoittautuneet perinteisillä uskonnollisuuden mittareilla maallistuneimmiksi Pohjoismaiden joukossa ja jopa koko maailman maallistuneimmiksi maiksi.

Mediatasaatioteorian mukaan media ei suoraan kuvaa uskonnon kentällä tapahtuneita muutoksia vaan on itsessään aktiivinen ja itsenäinen toimija, joka myös muokkaa uskontoa (Hjarvard 2008b; Hepp 2012). Näin ollen se, miten uskonto kuvataan

julkisuudessa voi antaa joitain viitteitä siitä, mihin suuntaan uskonnollisuus ja uskonnon asema ovat muuttumassa. Media voi toimia osaltaan maallistavana elementtinä yhteiskunnassa, mutta myös vahvistaa uskonnon asemaa ja sen laajempaa ja monipuolisempaa näkyvyyttä julkisuudessa. Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat median tukevan kokonaisuudessaan uskonnon monimuotoistumista ja vahvistavan sitä. Sen sijaan se, missä määrin media tukee luterilaisen kirkon näkyvyyttä, vaihtelee eri Pohjoismaiden välillä paljon. Erityisen vahvasti luterilaisen kirkon näkyvyys on heikentynyt Ruotsissa, ja Tanskassa näkyvyys oli vähäinen jo tutkimusjakson alussa. Näissä maissa media näyttää voimakkaasti haastavan luterilaisen kirkon aseman ja perinteisen auktoriteetin. Tulokset antavan viitteitä myös uskonnon medioitumisen ilmenevän voimakkaammin juuri näissä maissa. Ruotsissa ja Tanskassa media tuo uskontoa näkyviin hyvin erilaisin painoituksin kuin esimerkiksi uskonnollisten yhteiskuntien jäsentilastot antaisivat olettaa. Uskonnon medioituminen linkittyy siten kiinteästi maallistumiskehitykseen, osaltaan vahvistaen sitä, osaltaan itsessään ilmentäen sitä. Näin ollen ei ole yllättävää, että ilmiö on vahvin juuri Ruotsissa ja Tanskassa, jotka uskonnollisuutta tarkastelevissa tutkimuksissa ovat osoittautuneet Pohjoismaiden joukossa maallistuneimmiksi.

Tutkimuksen tulosten perusteella sanomalehdet näyttävät kulkevan uskonnollisuuden muutoksen edelläkävijöinä ja vahvistavan sitä, erityisesti Ruotsissa ja Tanskassa. Sanomalehtikirjoittelun perusteella erityisesti Tanskassa luterilaisella kirkolla ei ole mitään erityisasemaa mediassa. Myös Ruotsissa kirkon asema on lehtikirjoittelun perusteella vahvasti heikentynyt ja näkyvyys lehdissä laskenut samalle tasolle tai alemmalle kuin muiden maailmanuskontojen. Sen sijaan uskonnollinen monimuotoisuus saa näissä maissa lehdissä runsaasti tilaa. Ruotsi ja Tanska ovat myös maita joissa maahanmuuttajien määrä ja esimerkiksi islaminuskoisten määrä on selvästi suurempi kuin esimerkiksi Suomessa, mikä osaltaan selittää eroja. Tanskan lehdistössä islamin kuva on myös poikkeuksellisen ristiriitainen vuonna 2005 *Jyllands-Postenissa* julkaistuihin Muhammed-pilakuviin ja niiden nostattamaan maailmanlaajuisen kohuun liittyen. Tämä osaltaan selittää islamiin liittyvän kirjoittelun voimakasta lisääntymistä Tanskassa.

Luterilaisen kirkon aseman heikentymisestä kertoo myös se, että kristilliset juhlat eivät Tanskassa ja Ruotsissa juurikaan vaikuta sanomalehtikirjoittelun määrään. Suomessa ja Islannissa kehitys on ollut hitaampaa ja maat ovat myös sanomalehtikirjoittelun perusteella perinteellisempiä maita, joissa luterilaisen kirkon asema on vahvempi, uskonnollinen monimuotoisuus vähäisempää ja lehdet myös vahvemmin tukevat kirkon asemaa ja kristillistä kulttuuria. Näissä maissa luterilainen kirkko näyttäytynee myös muita maita aktiivisempänä toimijana ja keskustelijana julkisuudessa.

Uskontososiologian yksi perusdiskursseista viime vuosien aikana on ollut kysymys siitä, saako uskonto yhä enemmän tilaa ja näkyvyyttä julkisuudessa vai heikkeneekö uskonnon asema julkisuudessa osana maallistumiskehitystä. Tämän tutkimuksen perusteella uskonnon kokonaisnäkyvyys pohjoismaisissa sanomalehdissä oli vuonna 2008 samalla tasolla kuin vuonna 1988. Eniten uskonto sai näkyvyyttä vuonna 1998. Trendi oli sama kaikissa viidessä Pohjoismaassa. Näin ollen tämän tutkimuksen tulok-

set eivät anna tukea uskonnon lisääntyvää julkista näkyvyyttä korostaville näkemyksille, mutteivät myöskään sen vähenemistä korostaville näkemyksille.

Sen sijaan tutkimus antaa kokonaisuudessaan tukea uskonnollisen monimuotoisuuden vahvistuneelle asemalle ja näkyvyydelle julkisuudessa sekä perinteisen uskonnollisuuden ja luterilaisen kirkon aseman heikentymiselle. Luterilaisen kirkon näkyvyys lehdistössä on laskenut erityisen selvästi Ruotsissa, maltillisemmin Norjassa ja Suomessa, Tanskassa se oli jo vuonna 1988 alhainen. Islannissa näkyvyys sen sijaan ei ole laskenut.

Pohjoismaissa mediaan liittyvä tutkimus on ollut vahvaa, mutta laajoja vertailevia tutkimuksia, joissa viittä Pohjoismaata olisi tarkasteltu samoilla vertailukelpoisilla mittareilla ei ole aiemmin toteutettu. Norel-tutkimushankkeen yhteydessä tämä toteutettiin vertailemalla pohjoismaisia sanomalehtiä, aikakauslehtiä ja elokuvia niin laadullisesta kuin määrällisestä näkökulmasta. Tämä artikkeli on keskittynyt sanomalehtiaineistoon ja määrälliseen tarkasteluun. Tutkimus nostaa esiin useita jatkotutkimusaiheita. Koska tässä tutkimuksessa tarkastelu keskittyi vain kolmeen vuoteen (1988, 1998 ja 2008), tulosten perusteella ei voida tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä sanomalehdissä tapahtuneesta muutoksesta. Jatkossa olisikin tarpeen tutkia Pohjoismaita laajemmalla aikaperspektiivillä. Tutkimuksen tulokset haastavat myös tarkempaan tutkimukseen kunkin maan sisällä erityisesti laadullista ja määrällistä lähestymistapaa yhdistäen. Osaltaan tutkimus myös haastaa tarkastelemaan laajemmin viiden Pohjoismaan välisiä uskonnollisuuden eroja. Usein Pohjoismaat on tutkimuksissa kuvattu uskonnollisesti varsin yhtenäisenä alueena, jossa luterilaisella kirkolla on vahva asema. Sanomalehtiaineiston näkökulmasta eroja viiden maan välillä on kuitenkin paljon.

Viitteet

- 1 Ruotsissa aineiston koodasi Anna Row ja osin Mia Lövheim, Norjassa kolme opiskelijaa (Astri Gryt, Ole Jakob Michelsen and Beate Solli), Tanskassa Henrik Reintoft Christensen, Islannissa aineiston koodasi Árni Svanur Danielsson ja Suomessa Katriina Järvenpää.
- 2 Taira on tutkinut uskonnon esiintymistä Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa vuodesta 1946 vuoteen 2010. Yleisesti ottaen uskontoa koskevien pääkirjoitusten määrä on kasvanut, mutta yksittäisten vuosien välillä on suuriakin vaihteluita. Esimerkiksi vuonna 2002 uskonto mainittiin 100 pääkirjoituksessa, mutta vuonna 2000 luku oli vain hieman yli puolet siitä (56). (Taira 2012a; 2012b)

Kirjallisuus

- Berger, Peter L. (2002). *Secularization and de-secularization*. Teoksessa: Woodhead, Linda; Fletcher, Paul; Kawanami, Hiroko & Smith, David (toim.). *Religions in the modern world*. London & New York: Routledge, 291–298.
- Bertelsmann Stiftung (toim.) (2009). *What the world Believes: Analyses and commentary on the religion monitor 2008*. Gütersloh: Verlag Bertelmans Stiftung.
- Botvar, Pål Ketil & Schmidt, Ulla (toim.) (2010). *Religion i dagens Norge: Mellom sekularisering og sakralisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bruce, Steve (2011). *Secularization: In defence of an unfashionable theory*. Oxford: Oxford University Press.

- Casanova, Jose (1994). *Public religion in the modern world*. Chicago: University of Chicago.
- Crockett, Alasdair & Voas, David (2006). Generations of decline: Religious change in 20th-century Britain. *Journal for the Scientific Study of Religion* 45: 4, 567–584.
- Gustafsson, Göran (1985). *Religiös förändring i Norden 1930–1980*. Malmö: Liber.
- Gustafsson, Göran (1987). *Religion och kyrka i fem nordiska städer*. Malmö: Liber.
- Habermas, Jürgen (2006). Religion in the public sphere. *European Journal of Philosophy* 14:1: 1–25.
- Habermas, Jürgen (2008). *Between naturalism and religion*. London: Polity.
- Hepp, Andreas (2012). *Cultures of mediatization*. Cambridge: Polity Press.
- Hjarvard, Stig (2008a). The mediatization of society: A theory of the media as agents of social and cultural change. *Nordicom Review* 29: 2, 105–134.
- Hjarvard, Stig (2008b). The mediatization of religion: A theory of the media as agents of religious change. *Northern Lights* 6: 9–26.
- Hjarvard, Stig (2012). Three forms of mediatized religion: Changing the public face of religion. Teoksessa: Hjarvard, Stig & Lövheim, Mia (toim.). *Mediatization and religion: Nordic perspectives*. Göteborg: Nordicom, 21–44.
- Hjarvard, Stig & Lövheim, Mia (toim.) (2012). *Mediatization and religion: Nordic perspectives*. Göteborg: Nordicom.
- Hoover, Steward M. 2009. Complexities: The Case of Religious Cultures. Teoksessa: Knut Lundby (toim.). *Mediatization: Concept, changes, consequences*. New York: Peter Lang, 123–138.
- Ketola, Kimmo; Niemelä, Kati; Palmu, Harri & Salomäki, Hanna (2011). *Uskonto suomalaisten elämässä – Uskonnollinen kasvatus, morali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietokirjo.
- Kirkon tiedotuskeskus (2010a). Kirkon julkisuusanalyysi: Kirkko voi vaikuttaa omaan julkisuuteensa. *Kirkon tiedotuskeskuksen uutinen* 5.5.2010. Saatavilla: <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/71535AD1B61677B6C225771A004F87EF?OpenDocument&lang=FI> (Luettu 27.12.2012)
- Kirkon tiedotuskeskus (2010b). *Julkisuusanalyysi: joulukuu 2009 – helmikuu 2010. PowerPoint -esitys, Tuomas Lahti, Cision*. Saatavilla: [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/o/33EA5DAD6DAE837CC2257790004E3D50/\\$FILE/too209Kivimaki.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/o/33EA5DAD6DAE837CC2257790004E3D50/$FILE/too209Kivimaki.pdf) (Luettu 27.12.2012)
- Kääriäinen Kimmo; Niemelä, Kati & Ketola Kimmo (2005). *Religion in Finland: Decline, change and transformation of Finnish religiosity*. Tampere: Church research institute.
- Lundby, Knut (2009). Introduction: 'Mediatization' as key. Teoksessa: Lundby, Knut (toim.). *Mediatization: Concept, changes, consequences* New York: Peter Lang, 1–18.
- Niemelä, Kati (2011). Heikkeneekö uskonnollinen kasvatus ikäryhmissä? Teoksessa: Ketola, Kimmo; Niemelä, Kati; Palmu, Harri & Salomäki, Hanna (toim.). *Uskonto suomalaisten elämässä – Uskonnollinen kasvatus, morali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietokirjo, 40–59.
- Nordic Journal of Religion and Society* (1/2013). Special issue on Media and Religion 26: 1.
- Pollack, Detlef; Müller, Olav & Pickel, Gert (toim.) (2012). *The social significance of religion in the enlarged Europe: Secularization, individualization and pluralization*. Surrey: Ashgate.
- Rahkonen, Juha (2007). *Kirkko median kuvastimessa: Kristinuskon ja kirkollisten asioiden käsittely viidessä sanomalehdessä tammikuusta huhtikuuhun 2006*. Kirkon tutkimuskeskuksen www.julkaisuja.12. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. Saatavilla: [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/F4F1BB9811290E5BC225737E00412776/\\$FILE/12_rahkonen.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/F4F1BB9811290E5BC225737E00412776/$FILE/12_rahkonen.pdf) (Luettu 27.12.2012)
- Swatos, William H. & Olson, Daniel V. A. (2000). *The secularization debate: Association for the sociology of religion*. Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Taira, Teemu (2012a). Uskontoaiheet pääkirjoitukset Helsingin Sanomissa. Tiedot sähköpostitse Teemu Tairalta 26.6.2012. Tekijän hallussa.
- Taira, Teemu (2012b). More visible but limited in its popularity: Atheism (and atheists) in Finland. *Approaching Religion* 2: 1.
- Taylor, Charles (2007). *A secular age*. Cambridge and London: Belknap Press.
- Wilson, Brian (1982). *Religion in sociological perspective*. Oxford: Oxford University Press.